

Roztropny realizm a studia wywiadowcze:

rozważania nad Unią Europejską

jako wspólnotą wywiadowczą

ARTUR GRUSZCZAK

W rozważaniach i debacie dotyczącej osobliwości nauk społecznych, w tym nauki o polityce i o stosunkach międzynarodowych, pojawił się nurt budzący pozory neoklasycznego podejścia do istoty badań politologicznych, a w istocie zawierający ważną propozycję urealnienia tych badań, tj. oparcia ich na badaniu związku między wiedzą i poznaniem a władzą i polityką.

Koncepcja roztropnego realizmu nawiązuje do obserwowanego od kilku lat powrotu do „zwrotu ku praktyce” w teorii stosunków międzynarodowych. Orędownikami tej tendencji są: Emanuel Adler, Ted Hopf, Chris Brown, Vincent Pouliot, Jennifer Mitzen.

Roztropny realizm jest odpowiedzią na rosnącą potrzebę „stąpienia twardo po gruncie polityki międzynarodowej”, sprowadzenia refleksywności i teoretyzowania w dyscyplinie stosunków międzynarodowych do poczynąń o charakterze abstrakcyjnym, spekulatywnym, tworzących podbudowę do praktycznego rozumowania i pragmatyki działań.

Roztropny realizm oferuje kładkę łączącą teoretyczne, dyskursywne podejście do stosunków międzynarodowych z praktyczną wiedzą i „rozsądnym” podejściem do polityki międzynarodowej, przekładającym się na procesy decyzyjne i kulturę strategiczną istniejące na poziomie państw. W perspektywie systemowej, roztropny realizm analizuje efekty, bada zjawiska polityczne w miejscach „wyjść” z systemu pod kątem rezultatów zracjonalizowanych działań podejmowanych przez aktorów państwowych w ramach logiki systemowej.

Niniejszy referat zmierza do sprawdzenia, w jakim stopniu koncepcja roztropnego („fronetycznego”) realizmu może być zastosowana jako narzędzie analityczne we współczesnych studiach wywiadowczych. Wybór realizmu jako jednej z platform poznawczych stosunków międzynarodowych implikuje postrzeganie wywiadu jako emanacji siły i potencjału państwa postrzeganych jako cechy służebne wobec interesu narodowego. Zarówno wariant ofensywny, jak

Niniejszy tekst jest rezultatem projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS5/00961.

i defensywny realizmu znajduje zastosowanie we współczesnych studiach wywiadowczych, niemniej nie rozładowuje napięcia poznawczego będącego skutkiem globalnej komunikacji, sieciowego przepływu informacji, technologizacji procesu zarządzania informacją oraz rosnącego zapotrzebowania decydentów na gotowe produkty wywiadowcze.

Hipoteza robocza brzmi następująco: roztropny realizm jest podejściem badawczym umożliwiającym proaktywną analizę sieciowych powiązań między aktorami państwowymi działającymi na poziomie decyzyjnym w kierunku prewencji i antycypacji zagrożeń dla ich interesów narodowych. Proces tworzenia wspólnoty wywiadowczej Unii Europejskiej może być postrzegany i analizowany przy zastosowaniu koncepcji roztropnego realizmu z uwagi na dążenie państw, działających w pojedynkę lub na forum organizacji międzyrządowych, do praktycznego wspierania procesów decyzyjnych przy wykorzystaniu wspólnych przedsięwzięć w zakresie gromadzenia, przetwarzania i analizowania informacji i danych dotyczących obszarów o żywotnym znaczeniu dla interesów narodowych państw UE.

Roztropność jako przedmiot badań w stosunkach międzynarodowych

Termin „roztropność” pojawia się u Arystotelesa w *Etyce nikomachejskiej*. Ten wielki filozof wyróżnił w VI księdze *Etyki nikomachejskiej* dwie cnoty dianoetyczne (intelektualne), z których jedna to mądrość (*σοφία, sophia*) a druga to roztropność (*φρόνησις, phronesis*)¹. Phronesis pojawia się w tekstach wielkich Arystotelesa poprzedników, jak Sokrates, Heraklit z Efezu czy Demokryt. Wiąże się z wiedzą i poznaniem osadzonymi w praktyce życia moralnego jednostki. Arystoteles oddzieliwszy roztropność od wiedzy i poznania, uczynił to kierując się względem praktycznego i etycznego korzystania z rozumu. Określił roztropność jako „trwałą dyspozycję do działania opartego na trafnym rozważeniu tego, co dla człowieka jest dobre lub złe”³. Roztropność (rozsądek) nie jest ani wiedzą, ani sztuką, bowiem opiera się na działaniu, a celem działania jest powodzenie (skuteczność). Arystoteles przypisuje roztropność jako trwałą dyspozycję „tym, którzy biegli są w sztuce zarządzania domem i państwem”⁴. Ponieważ roztropność to mądrość praktyczna, można ją utożsamiać z umiejętnością rządzenia państwem, gdyż rozsądek i polityka są taką samą trwałą dyspozycją⁵. Rozsądek to „zdolność do wytwarzania mniemań”, „należyte rozumienie spraw”, „zdolność przewidywania”. Jest więc roztropność poruszeniem intelektualnym nastawionym na skutki praktyczne wywoływane na podstawie doświadczenia, a nie wiedzy teoretycznej (*episteme*)⁶.

Związek między roztropnością jako cnotą intelektualną a działaniem praktycznym był podejmowany rzadko, przynajmniej w XX-wiecznej filozofii polityki czy etyce. Niektóre elementy poglądów Arystotelesa pojawiły się w pracach Norberta Eliasa, Maxa Webera, Richarda Rorty'ego, Paula Ricoeura i Marcela Maussa. Ten ostatni, wprowadzając koncepcję habitusu do refleksji antropologicznej i socjologicznej, badania „całościowych faktów społecznych”, przyczynił się do „zwrotu ku praktyce” obserwowanego w naukach społecznych wraz z rosnącą popularnością podejścia strukturalizmu przejawiającego się w coraz bardziej różnorodnych formach w wielu dyscyplinach nauk społecznych oraz wielu nurtach teoretycznych (de Saussure, Habermas, Gadamer, Levi-Strauss, ale także Giddens, Coleman, Derrida i wczesny Foucault). Jak zauważa Flyvbjerg, istotnym czynnikiem stymulującym refleksję strukturalistów był problem siły (władzy)⁷. Jednym z efektów tej refleksji było spostrzeżenie, iż usystematyzowana wiedza teoretyczna pozbawiona jest „interaktywności”, wskutek czego jej funkcja eksplanacyjna jest ograniczona z powodu niskiej adaptacyjności modelu kognitywnego względem dynamiki podmiotów i struktur społecznych. Zatem, niezbędne jest stworzenie swoistego repozytorium wiedzy praktycznej, której wykorzystanie w danym obszarze życia społecznego uruchomi określone działania nadające sens wiedzy teoretycznej oraz określające zakres, kierunek i celowość jej stosowania. Te przesłanki tkwiły u podstaw koncepcji habitusu Pierre'a Bourdieu, a także poglądów innych zwolenników „zwrotu ku praktyce”, takich jak Clifford Geertz, Alasdair MacIntyre, Richard Rorty czy Martha Nussbaum.

W nauce o stosunkach międzynarodowych, „zwrot ku praktyce” był stymulowany przez filozofię postmodernizmu, w szczególności elementy filozofii i socjologii polityki zawarte w dorobku naukowym Michela Foucaulta. Znalazło to wyraz w poglądach badaczy mieszczących się w nurcie konstruktywizmu, w szczególności Emmanuela Adlera⁸, Teda Hopfa⁹, Ivera Neumanna¹⁰. Innym źródłem inspiracji była monografia Benta Flyvbjerga, *Making Social Science Matter* z 2001 r., proponująca przeobrażenie nauk społecznych „w działanie umiejscowione w sferze publicznej na rzecz ogółu (*in public for the public*), czasami w celu objaśnienia, czasami w celu wpływania, czasami w celu określania nowych perspektyw, niemniej zawsze w celu służenia jako oczy i uszy w naszych trwałych wysiłkach na rzecz rozumienia teraźniejszości i rozważań o przyszłości”¹¹. Książka Flyvbjerga początkowo nie wywarła dużego wpływu na debatę na gruncie stosunków międzynarodowych. Większe znaczenie miała praca zbiorowa *The Practice Turn in Contemporary Theory* pod redakcją Schatzkiego, Knorr Cetiny i von Savigny'ego, wydana również w 2001 r.¹² Te publikacje stymulowały rozwój badań w ramach „zwrotu ku praktyce” do końca pierwszej dekady XXI

stulecia i zaowocowały ważnymi monograficznymi ujęciami tego zagadnienia opublikowanymi w bieżącym dziesięcioleciu¹³.

Debata nad celowością i zasadnością „zwrotu nauk społecznych ku praktyce” nie odznaczała się szczególną intensywnością w środowisku badaczy stosunków międzynarodowych. Była przedmiotem rozważań konstruktywistów skupionych na „logice praktyczności” w polityce międzynarodowej. Przykładem tego mogą być poglądy wyrażane przez Jennifer Mitzen, Teda Hopfa i Vincenta Pouliota.

Jennifer Mitzen podkreślała integralny związek między bezpieczeństwem a rutyną rozumianą jako utrwalony sposób postępowania kształtującego tożsamość podmiotu działania¹⁴. Odwołując się bezpośrednio do teorii strukturalnej Giddensa, a pośrednio do koncepcji habitusu Bourdieu’a, Mitzen podkreśla związek między tożsamością podmiotu stosunków społecznych, w tym międzynarodowych, a strukturalnym otoczeniem nacechowanym niepewnością i ryzykiem. Wychodząc od “bezpieczeństwa ontologicznego” jednostek, autorka twierdzi, że zapewnienie bezpieczeństwa będzie możliwe jedynie wskutek zrutynizowanych reakcji na dynamikę otoczenia pozwalających poddać to otoczenie pod „kognitywną kontrolę”. Państwa jako zindywidualizowane podmioty bezpieczeństwa międzynarodowego są motywowane dążeniem do ustabilizowania swych stosunków z innymi aktorami poprzez rutynizację swych decyzji, działań i interakcji z otoczeniem, gdyż tylko w ten sposób mogą zapewnić własne bezpieczeństwo terytorialne oraz bezpieczeństwo ontologiczne swych mieszkańców¹⁶. Tak więc, według Jennifer Mitzen sposobem zmniejszenia niepewności w środowisku bezpieczeństwa jest rutynizacja zachowań podmiotów: indywidualnych i państwowych.

Podobny tok myślenia prezentował Ted Hopf, aczkolwiek w odróżnieniu do Mitzen mocniej nawiązywał do poglądów Durkheima i Bourdieu’a. Przenosił konstruktywistyczną perspektywę poznawczą na społeczne znaczenie praktyk i zwyczajów, odnosząc je do tych zachowań państw, które cechuje automatyzm, rutyna i bezrefleksyjność, czy to w ujęciu racjonalnym, czy normatywnym i aksjologicznym¹⁷. Hopf twierdził, że logika „zwyczajowości”, oparta na bezrefleksyjnych, zrutynizowanych reakcjach i praktykach uczestników stosunków międzynarodowych jest najskuteczniejszym sposobem zmniejszenia niepewności i tworzenia wspólnot bezpieczeństwa, zmniejszając tym samym potrzebę sięgnięcia po przemoc jako sposobu reakcji na niepewność i niestabilność¹⁸.

Vincent Pouliot, czerpiąc obficie z poglądów Pierre’a Bourdieu’a, polemizował z Hopfem na temat logiki zwyczajowości twierdząc, że zachowania oparte na bezrefleksyjnej rutynie ustępują wiedzy praktycznej wytworzonej w procesie uczenia się opartego na krytycznej obserwacji, niekoniecznie na „nauczaniu”, edukacji i socjalizacji. Wiedza praktyczna – zdaniem Pouliota – jest istotą

zwyczajowości, gdyż jest efektem historycznego doświadczenia oraz praktycznego zapotrzebowania ukierunkowującego podmiot nabywający wiedzę na jej konkretne źródła. Logika praktyczności w stosunkach międzynarodowych jest efektem praktycznego zmysłu, którym kierują się podmioty w ocenie związku między danym kontekstem tych stosunków a doбором odpowiednich, zrationalizowanych instrumentów działania, przestrzeganiem określonych norm czy właściwym komunikowaniem¹⁹. Przykładem zastosowania logiki praktyczności są – według Pouliota – wspólnoty bezpieczeństwa. Przywołując pierwotne koncepcje wspólnot bezpieczeństwa, sformułowane przez Deutscha oraz Adlera i Barnetta, Pouliot stwierdza, że istotą tych wspólnot jest zaprowadzenie i utrzymanie pokoju będącego bardzo praktycznym stosunkiem do świata charakteryzującego się między innymi postępowaniem odrzucającym przemoc. Praktyczna teoria wspólnot bezpieczeństwa zakłada, że „pokój istnieje w praktyce oraz poprzez praktykę, gdy praktyczny zmysł wykazywany przez osoby odpowiedzialne za bezpieczeństwo przekształca dyplomację w oczywistą metodę rozwiązywania sporów międzypaństwowych”²⁰. Pouliot podkreśla, że zakorzenienie się pokojowej logiki praktyczności w stosunkach międzynarodowych prowadzi do rutyny i zwyczajowości oznaczającej, że decydenci w sytuacjach napięć lub kryzysów bezrefleksyjnie stosują metody dyplomatyczne, bez konieczności deliberacji czy racjonalizacji wyboru tych metod.

Polemikę z teorią racjonalnego wyboru podejmuje Pouliot w innym tekście, we współautorstwie z Emanuelem Adlerem. Odnosząc się do teorii przetargu Thomasa Schellinga, Pouliot i Adler konkludują, że uczestnicy gry przetargowej stosują różne praktyki działania, na których opiera się komunikacja między uczestnikami przetargu, od których zależy zmienna dynamika siły graczy oraz wzorce przezorności oparte na tradycji i precedensie²¹. W szerszym ujęciu, Adler i Pouliot analizują wpływ praktyczności na strategiczne zachowania i interakcje i formułują osiem zasad prowadzących do konkluzji, iż strategiczne interakcje oparte na logice praktyczności wpływają na przemiany ładu społecznego, w tym także bezpieczeństwa międzynarodowego²².

Przedstawione powyżej poglądy zwolenników „zwrotu ku praktyczności” w teorii stosunków międzynarodowych skupione były na podmiotowości i naturze aktorów stosunków społecznych oraz komunikacji intersubiektywnej przyjmującej zrutynizowane, nierefleksyjne formy zwyczajowości wynikające ze zmysłu praktyczności. Zabrakło w nich kategorii właściwych realistycznej perspektywie w teorii stosunków międzynarodowych, w szczególności władzy/siły jako czynnika determinującego zachowania aktorów państwowych oraz kształtującego strukturalne relacje w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego. Zaszczepienie „logiki praktyczności” do realistycznego paradygmatu stosunków

międzynarodowych wiązało się ze sporymi wyzwaniem z racji konstruktywistycznej, strukturalistycznej i etnometodologicznej proveniencji koncepcji *phronesis*. Niemniej jednak na przełomie minionej i bieżącej dekady pojawiły się teksty przenoszące na grunt badań stosunków międzynarodowych problemy praktycznego działania, roztropności i efektywności, umieszczając je w tradycji realistycznej²³.

Roztropny realizm – próba definicji

Chris Brown wyróżnił trzy główne formy interpretacji pojęcia *phronesis*, odnosząc je do klasycznego filozoficznego rozumienia roztropności jako trafnego działania (Arystoteles), współczesnego pojmowania *phronesis* jako praktycznego rozumowania (Morgenthau) i ponowoczesnego skupienia roztropności na utrwalonych dyspozycjach racjonalnie działającego podmiotu/jednostki (Bourdieu)²⁴. Uzasadniając związek między arystotelesowską etyką a klasycznym realizmem w teorii stosunków międzynarodowych, Brown zauważa, że istotą realizmu jest badanie praktycznych doświadczeń aktorów państwowych na arenie międzynarodowej. Praktyka i powtarzalność, czego przykładem jest dyplomacja, stanowią podstawę organizacyjną i normatywną polityki międzynarodowej a roztropność, pojmowana za Morgenthauem jako umiejętność zważenia skutków alternatywnych czynów politycznych, jest najwyższą cnotą²⁵. To bezpośrednie nawiązanie do arystotelesowskich cnot dianoetycznych nie jest przypadkowe w realizmie klasycznym²⁶. Roztropność jest czynnikiem racjonalizującym sposób łączenia celów ze środkami i sposobami działania politycznego, jest także niezbędnym składnikiem procesów decyzyjnych, do którego odwołuje się podmiot decydujący myśląc o konsekwencjach swego działania²⁷.

Co oznacza zatem roztropny realizm jako forma refleksji teoretycznej nad polityką międzynarodową?

- Po pierwsze, oznacza wykorzystanie wiedzy teoretycznej i dorobku badań nad stosunkami międzynarodowymi przy podejmowaniu problemów dotyczących praktyk stosowania siły i sprawowania władzy w ujęciu systemowym.
- Po drugie, jest refleksją nad użytecznością wiedzy (*episteme*) i umiejętności (*techne*) w planowaniu, inicjowaniu i kierowaniu procesami dystrybucji władzy w wybranych kontekstach sytuacyjnych oraz do optymalizacji rezultatów tych procesów w odniesieniu do związanego z nimi doświadczenia.
- Po trzecie, zawiera przesłanki budowy modelu analitycznego służącego poznaniu własności podmiotów, mechanizmów i struktur obecnych w procesie

wytwarzania i stosowania praktyk regulujących stosunki władzy w sposób maksymalnie efektywny.

Roztropny realizm...

- Po czwarte, odnosi się do dylematu bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego związanego z postrzeganiem zagrożeń i zdolnością reagowania na nie w oparciu o „logikę praktyczności”.

Roztropność należy rozumieć, podążając za Arystotelesem, jako praktyczną umiejętność zarządzania strategicznymi zasobami o deficytowym charakterze (władza, prestiż, kapitał, ale także wiedza i informacja), element „twardych kompetencji”, w które wyposażeni są aktorzy stosunków międzynarodowych dysponujący strategicznymi zasobami. Pomijając wymiar etyczny *phronesis* jako drugorzędny z punktu widzenia realistów, roztropność występuje w stosunkach międzynarodowych jako czynnik optymalizujący funkcjonowanie systemu międzynarodowego poprzez ograniczanie lub eliminację zmiennych modyfikujących lub zmieniających bilans potencjału i siły między aktorami systemu oraz oddziałujących na kluczowe kompetencje i możliwości działania oraz żywotne interesy wiodących aktorów na arenie międzynarodowej²⁸.

Roztropność jest elementem statycznym, funkcjonującym w zastanej i przewidywalnej rzeczywistości, ukonstytuowanej na podstawie ustalonych reguł i działającej według określonych mechanizmów²⁹. Nie jest to jednak rzeczywistość pozbawiona dynamiki, nie można jej traktować regulacyjnie, jako homeostatu utrzymywanego dzięki kombinacji *episteme* i *techne*. Roztropność daje możliwość optymalizacji działań aktorów w obliczu zmian w ich otoczeniu. Polegając na historycznie ukształtowanych wzorcach działania, umiejętności nabywania doświadczeń na podstawie obserwacji i empirycznego doświadczenia, a także na przyswojeniu logiki praktyczności, roztropny realista jest w stanie rozpoznać zaistniały problem, określić jego znaczenie dla stanu otoczenia oraz wypracować plan działania zapobiegającego lub likwidującego negatywne następstwa danego problemu.

Roztropny realizm dotyczy zatem polityki międzynarodowej jako strukturalnego układu podmiotów i przyporządkowanych im zasobów, które są angażowane w działanie oparte na doświadczeniu i wiedzy praktycznej prowadzące do zrjonalizowania zarządzania deficytowymi zasobami strategicznymi, władzą polityczną w pierwszym rzędzie, w celu wzmocnienia bezpieczeństwa międzynarodowego. Etycznym wymiarem roztropnego realizmu jest „oswojenie” dylematu bezpieczeństwa poprzez jego redukcję do problemu braku roztropności w wyrażaniu i kierowaniu się partykularnymi interesami przez podmioty stosunków międzynarodowych.

Dynamiczny rozwój studiów wywiadowczych (*intelligence studies*) jako multidyscyplinarnego obszaru badań nad bezpieczeństwem zaowocował wieloma interesującymi pracami dotyczącymi związków między informacją, bezpieczeństwem oraz polityką narodową i międzynarodową³⁰.

W większości z nich punktem wyjścia do wieloaspektowych badań nad wywiadem są naczelne organy władzy państwowej odpowiedzialne za organizację i funkcjonowanie służb wywiadowczych oraz organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe. Ta państwowcentryczna perspektywa wynika z bezpośredniego powiązania działalności wywiadowczej z ochroną nadrzędnych atrybutów suwerennego państwa. Jest także efektem szczególnego umiejscowienia w systemie prawno-ustrojowym państwa zakresu obowiązków i zadań oraz charakteru metod i narzędzi stosowanych przez służby wywiadowcze. Celem działań wywiadowczych jest pozyskanie informacji i danych dotyczących podstawowych interesów państwa, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, oraz przetworzenie ich na materiał analityczny wykorzystywany przez decydentów w procesie rządzenia i zarządzania. Działania wywiadowcze są skupione w uprawnionych organach państwowych, niemniej od dawna można zaobserwować nasilającą się tendencję do rozwoju współpracy o charakterze międzynarodowym, polegającej na współpracy międzyrządowej w zakresie pozyskiwania, przetwarzania i przekazywania danych wywiadowczych w wymiarze dwu- i wielostronnym. W rezultacie można mówić o powstawaniu międzynarodowych struktur umożliwiających komunikację pomiędzy narodowymi służbami wywiadowczymi.

Powyższa charakterystyka nosi wiele cech właściwych realizmowi strukturalnego jako nurtowi teorii stosunków międzynarodowych kładącego nacisk na analizę podmiotów stosunków międzynarodowych jako elementów struktury systemu międzynarodowego³¹. Takie stanowisko prezentuje Mark Phythian, który wskazuje na kilka kluczowych elementów studiów wywiadowczych odpowiadających założeniom realizmu strukturalnego³². Po pierwsze, wywiad służy wzmocnieniu potencjału i pozycji państwa, a nawet realizacji dążeń hegemonicznych w zanarchizowanym środowisku międzynarodowym. Po drugie, obniża poziom niepewności państwa ostrzegając przed zagrożeniami i dostarczając wiedzy o przewidywanych zamiarach ze strony innych aktorów międzynarodowych. Po trzecie, wspiera mechanizm równowagi siły poprzez przekazywanie decydentom tajnych informacji, na podstawie których państwo buduje swoją przewagę lub zabezpiecza się na wypadek dążeń do uzyskania przewagi przez

innych aktorów³³. Phythian przyznaje, że strukturalny realizm wykazuje pewne ograniczenia jeśli chodzi o studia wywiadowcze, zwłaszcza w odniesieniu do wyjaśnienia błędów wywiadowczych, instytucjonalnej kontroli nad służbami wywiadowczymi oraz etycznego wymiaru działań wywiadu. Niemniej w obszarze badań nad wywiadem przeważa perspektywa realistyczna, wynikająca z przeświadczenia, że wywiad jest instrumentem państwa działającego w niepewnym i niebezpiecznym otoczeniu międzynarodowym w celu realizowania interesu narodowego poprzez maksymalizację relatywnej przewagi potencjału i wpływu tego państwa³⁴.

Roztropny realizm jest propozycją teoretyczną uzupełniającą realizm strukturalny i odpowiadającą w części na ograniczenia tego podejścia. Zastosowanie roztropnego realizmu w studiach wywiadowczych jako subdyscyplinie nauk społecznych powinno mieć charakter kontekstualny, winno korespondować z głównymi teoriami funkcjonującymi w nauce o polityce i w stosunkach międzynarodowych. W związku z tym poniżej przedstawione zostaną interpretacje działalności wywiadowczej w świetle wiodących perspektyw poznawczych w teorii stosunków międzynarodowych.

- 1) W perspektywie realistycznej, funkcjonowanie wywiadu zależy od siły i potencjału państwa, zdolności pozyskiwania i przetwarzania informacji przy wykorzystaniu instrumentów „miękkiej” i „twardej” siły. Miękką siłą dysponuje aparat służby zagranicznej i dyplomacja (wywiad społeczno-kulturowy). Twarda siła przejawia się w budowie systemu służb wywiadowczych o charakterze zarówno ofensywnym (różne formy wywiadu zagranicznego, głównie agenturalnego), jak też defensywnym (kontrwywiad powiązany z działalnością organów przestrzegania prawa o charakterze wywiadowczym – wywiad kryminalny, działania policji skupione na analizie danych, tzw. *intelligence-led policing*).
- 2) Perspektywa instytucjonalna kładzie nacisk na tworzenie odpowiednich, stałych i powtarzalnych metod pozyskiwania i przetwarzania danych. Podstawą badań nad wywiadem w tym ujęciu jest analiza zinstytucjonalizowanych form pozyskiwania, przetwarzania i analizy danych, a także metod wsparcia instytucji włączonych w proces decyzyjny. W wymiarze operacyjnym, zwraca szczególną uwagę na instytucje działające w charakterze interesariuszy cyklu wywiadowczego.
- 3) Neofunkcjonalizm kładzie nacisk na powiązania międzyinstytucjonalne oraz przepływ danych i informacji wywiadowczych na gruncie synergicznych

powiązań sieciowych oraz efektów zwrotnych. Powiązania sieciowe mogą powstawać na gruncie poszczególnych instytucji, albo też mogą przybrać formę skorelowanej komunikacji strategicznej między odrębnymi cyklami wywiadowczymi. W perspektywie neofunkcjonalnej kluczowy jest efekt końcowy, który postrzegany jest przez pryzmat „produktu” wywiadowczego, a także ukształtowania „wspólnoty” wywiadowczej.

- 4) Konstruktywiści akcentują informacyjny wymiar działalności wywiadowczej. Podkreślają, że wywiad jest swoistym urządzeniem gromadzącym „akty mowy” i przetwarzającym je na konstrukcje zagrożenia. Wywiad zaopatruje polityków i decydentów w „surowiec” używany przez nich do albo do celów desekurytyzacji przestrzeni publicznej, albo do konstrukcji strachu.

Jak ujmują działalność wywiadowczą roztropni realiści? Traktują wywiad jako zracjonalizowany system nadzoru nad procesami dystrybucji informacji służący osiągnięciu praktycznych celów dotyczących bezpieczeństwa narodowego. Dążą do poznania logiki procesu zarządzania informacjami o kluczowym znaczeniu dla interesów państw, w tym także dystrybucji produktów wywiadowczych w obrębie struktur i podmiotów bezpieczeństwa narodowego. Starają się stworzyć model analityczny umożliwiający zbadanie wzajemnych oddziaływań między instytucjami wywiadowczymi jako podmiotami polityki bezpieczeństwa a wzajemnie powiązanymi źródłami informacji i zasobami wiedzy. Ich zamiarem jest zbadanie związku między wiedzą a doświadczeniem traktowanymi jako instrumenty wzmocnienia bezpieczeństwa i struktur władzy poprzez identyfikację zagrożeń i szans.

Wiedza praktyczna wnoszona przez państwa i inne podmioty polityki wewnętrznej i międzynarodowej pozwala na wytyczenie obszaru współpracy zgodnie z możliwościami poszczególnych państw oraz zarządzanie nim przy udziale instytucji i agencji ponadnarodowych w sposób optymalizujący efekty wzajemnych powiązań. „Cnota roztropności” unijnej wspólnoty wywiadowczej przejawia się w poszukiwaniu synergicznych powiązań w obrębie sieciowych struktur zarządzania informacjami dla celów wywiadowczych, tworzonych za zgodą państw członkowskich przy udziale instytucji międzynarodowych świadomych ograniczeń nałożonych na zakres ich działalności przez państwa, a jednocześnie wzmocniających poprzez działania pomocnicze współpracę wywiadowczą w ramach międzypaństwowych porozumień. Skutkiem tego jest skupienie wysiłków interesariuszy wspólnoty wywiadowczej na pragmatyce polityki bezpieczeństwa narodowego w postaci wykorzystania wspólnych przedsięwzięć w zakresie gromadzenia, przetwarzania i analizowania informacji i danych o charakterze

wywiadowczym do wspierania procesów decyzyjnych zarówno na poziomie międzynarodowym, jak też w wymiarze bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw. Wskutek tego procedury i mechanizmy zarządzania informacjami wywiadowczymi w poszczególnych państwach nie kolidują z procedurami stosowanymi na poziomie międzynarodowym, te zaś – na zasadzie systemowego sprzężenia zwrotnego – racjonalizują praktyczne potrzeby wynikające z realizacji polityki bezpieczeństwa regionalnego lub globalnego.

Roztropny realizm a współpraca wywiadowcza w Unii Europejskiej

Przydatność roztropnego realizmu jako podejścia badawczego może być sprawdzona w odniesieniu do współpracy wywiadowczej w Unii Europejskiej. Unia Europejska znajduje się na etapie tworzenia wspólnoty wywiadowczej łączącej w prawno-instytucjonalnych ramach działania państw członkowskich oraz instytucji i agencji UE. Jej celem jest wzmocnienie bezpieczeństwa państw członkowskich poprzez aktywne działania rozpoznawcze i uprzedzające skupione na antycypacji zagrożeń i przeciwdziałaniu ich występowaniu. Tworzenie wspólnoty wywiadowczej przez państwa członkowskie opiera się w zasadniczej mierze na doświadczeniach integracji europejskiej w sferze bezpieczeństwa, wewnętrznego i zewnętrznego, tj. dorobku współpracy państw członkowskich przy udziale ponadnarodowych instytucji i agencji w obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych oraz wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony.

Zatem współpraca wywiadowcza w UE prowadzona jest w dwóch podstawowych wymiarach:

- poziomym, angażującym instytucje, agencje i organy Unii działające w ramach uprawnień przyznanych im na mocy prawa traktatowego oraz instrumentów prawa pochodnego i skupiające się na zadaniach i celach zawartych w strategiach i politykach bezpieczeństwa UE;
- pionowym, dotyczącym współdziałania między państwami członkowskimi a właściwymi instytucjami i organami UE w zakresie udostępniania i wymiany informacji i danych o charakterze wywiadowczym w oparciu o zasady ustalane przez państwa członkowskie.

Obydwa wymiary współpracy wywiadowczej w UE są dalekie od jednolitości. Horyzontalna płaszczyzna funkcjonowania unijnych instytucji, agencji i organów podzielona jest na poszczególne polityki cechujące się specyfiką regulacji prawa UE, swoistością kompetencji instytucji UE oraz różnorodnością strategicznych wytycznych i planów działania. Podstawowe obszary w tym

wymiarze stanowią Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa (WPZiB) oraz współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych. WPZiB służy ochronie swoich wartości, podstawowych interesów, bezpieczeństwa, niezależności i integralności UE, a także utrzymaniu pokoju, zapobieganiu konfliktom i umacnianiu bezpieczeństwa międzynarodowego³⁵. Szczególną częścią WPZiB jest Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO). Celem WPBiO jest zapewnić Unii zdolności operacyjnych opartych na środkach cywilnych i wojskowych wykorzystywanych w przeprowadzanych poza Unią misjach utrzymania pokoju, zapobiegania konfliktom i wzmacniania międzynarodowego bezpieczeństwa³⁶. Państwa członkowskie są zobowiązane do oddania do dyspozycji Unii swoich zdolności cywilnych i wojskowych, aby przyczynić się do osiągnięcia celów określonych przez Radę.

Z kolei współpraca policyjna i sądowa w sprawach karnych ma zapewnić wysoki poziom bezpieczeństwa w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości UE za pomocą środków zapobiegających przestępczości, rasizmowi i ksenofobii oraz zwalczających te zjawiska³⁷. Współpraca ta obejmuje wielopoziomowe powiązania między organami odpowiedzialnymi za przestrzeganie ładu publicznego oraz zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego, w tym ochronę granic zewnętrznych państw członkowskich przed zagrożeniami ze strony jednostek i grup przestępczych, a także przed niekontrolowanym napływem cudzoziemców. Przedmiotem współpracy wywiadowczej jest informacja kryminalna, w szczególności dane dotyczące przedmiotów i osób stanowiących zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego UE, które są opracowywane przez wybrane agencje UE i przekazywane instytucjom unijnym i państwom członkowskim do wykorzystania w wymiarze strategicznym i operacyjnym.

Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa UE kładzie nacisk na zewnętrzne, pozaunijne determinanty bezpieczeństwa państw członkowskich dostrzegając źródła zagrożeń i sytuacji kryzysowych w strukturalnych i systemowych uwarunkowaniach sytuacji społeczno-gospodarczej, politycznej i kulturalnej państw i regionów świata. Łącząc pomoc rozwojową i partnerstwo ze zdolnościami zapobiegania i przeciwdziałania kryzysom oraz środkami i metodami przywracania pokoju oraz stabilizacji w sytuacjach pokonfliktowych, Unia Europejska musi polegać na zróżnicowanych informacjach i ocenach sytuacyjnych wspomagających proces podejmowania decyzji w konkretnej sytuacji stanowiącej problem bezpieczeństwa UE³⁸. W związku z tym odpowiednie instytucje i organy UE ponoszą odpowiedzialność za zgromadzenie, przeanalizowanie i przekazanie w formie gotowych raportów licznych informacji i danych pochodzących z rozproszonych źródeł. Ze strategicznego punktu widzenia, główne instytucje UE odpowiedzialne za politykę bezpieczeństwa, tj. Rada

Europejska, Rada UE, a także Komisja Europejska i Parlament Europejski potrzebują całościowych, treściwych i konstruktywnych raportów sytuacyjnych i ocen ryzyka tak, by mogły sprawnie podejmować decyzje uruchamiające odpowiednie działania ze strony podmiotów unijnych oraz państw członkowskich. Takie raporty powinny mieć charakter „produktu wywiadowczego”, a więc usystematyzowanej syntetycznej wiedzy na temat wybranego zagadnienia rzeczywistości, ułatwiającej podjęcie określonych działań w odniesieniu do zidentyfikowanych w obrębie tego zagadnienia problemów. Z uwagi na rozległość pola polityki bezpieczeństwa UE, produkty wywiadowcze dostarczane unijnym decyzyjcom wykazują się różnorodnością ze względu na wielość źródeł informacji i danych wykorzystanych w analizie wywiadowczej, zróżnicowaną metodologię i „warsztat” analizy, a także zakres udziału poszczególnych interesariuszy w tworzeniu danego produktu wywiadowczego. Trzeba przy tym podkreślić, że w horyzontalnym wymiarze współdziałania instytucji i organów UE kluczową rolę odgrywa korzystanie z dobrych praktyk i sprawdzonych w przeszłości rozwiązań, umożliwiających optymalne wykorzystanie nierzadko skromnych lub niepełnych danych i informacji wywiadowczych pozyskanych lub zgromadzonych przez unijne organy.

Współpraca wywiadowcza jako element WPZiB realizowana jest w wymiarze horyzontalnym za pośrednictwem sieciowych powiązań między instytucjami i organami UE, pomiędzy którymi istnieją określone, zhierarchizowane zależności. Odzwierciedlają one układ prawno-instytucjonalny, a także zakres kompetencji i charakter zadań i obowiązków spoczywających na poszczególnych instytucjach i organach. W perspektywie roztropnego realizmu, instytucjonalnym węzłem praktycznej współpracy wywiadowczej jest Centrum Analizy Wywiadowczej (IntCen).

Centrum Analizy Wywiadowczej UE powstało w 2002 r. jako Wspólne Centrum Sytuacyjne UE (SitCen) w celu rozwijania zdolności przetwarzania danych wywiadowczych, które mają decydujące znaczenie dla prowadzenia operacji militarnych przez UE³⁹. Po ataku terrorystycznym w Madrycie w 2004 r. SitCen został zobowiązany do przygotowania analiz wywiadowczych w celu wspierania polityki UE w zakresie przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu. Raporty takie tworzone były na podstawie informacji wywiadowczych otrzymywanych od służb wywiadu i organów bezpieczeństwa państw członkowskich UE oraz informacji uzyskanych od Europolu⁴⁰. Po wejściu w życie traktatu z Lizbony, SitCen został włączony do Europejskiej Służby Działań Wewnętrznych (ESDZ) i działał pod bezpośrednim nadzorem Wysokiego Przedstawiciela ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa. Zmienił również nazwę na obecnie obowiązującą.

Węzłowe położenie IntCenu polega na skupieniu w jego obrębie strumienia informacji i danych płynącego pionowymi kanałami z państw członkowskich, a dokładnie ze służb wywiadu wojskowego, a także rozproszonych źródeł unijnych takich jak delegatury i biura Komisji Europejskiej na całym świecie, personel oddelegowany do udziału w misjach i operacjach w ramach WPBiO, funkcjonariusze UE wchodzący w skład zespołów badających okoliczności sprawy (*fact-finding teams*) lub delegacji składających oficjalne wizyty w państwach trzecich lub organizacjach międzynarodowych. IntCen otrzymuje również informacje od odpowiednich komórek organizacyjnych w ramach Rady, Komisji i ESDZ. Odrębnym ważnym partnerem jest Centrum Satelitarne UE (SatCen) zajmujące się wywiadem obrazowym.

Rolę węzła współpracy wywiadowczej w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego UE pełni Europejski Urząd Policji (Europol). Utworzony w 1999 r., jest agencją, której celem jest poprawa, za pomocą określonych w prawie UE środków⁴¹, skuteczności i współpracy między właściwymi władzami państw członkowskich w zapobieganiu i zwalczaniu poważnej przestępczości międzynarodowej. Pełni także rolę ośrodka strategicznego wywiadu kryminalnego w UE i w związku z tym prowadzi działania polegające na:

- ¶ ułatwianiu wymiany informacji kryminalnych między państwami członkowskimi;
- ¶ pozyskiwaniu, gromadzeniu i analizie informacji i danych wywiadowczych;
- ¶ utrzymywaniu skomputeryzowanego systemu gromadzenia informacji;
- ¶ dostarczaniu strategicznych danych wywiadowczych w celu ułatwienia skutecznego wykorzystania zasobów dostępnych na poziomie krajowym do działań operacyjnych;
- ¶ przygotowywaniu ogólnych raportów sytuacyjnych i analiz zagrożeń.

Europol jest centralną agencją UE odpowiedzialną za wdrożenie europejskiego modelu wywiadu kryminalnego. Model ten został przyjęty na wniosek Wielkiej Brytanii w 2005 r. i polegał na:

- pogłębianiu wiedzy o groźnej przestępczości zorganizowanej w wyniku bardziej skutecznego gromadzenia, analizy i wymiany informacji;
- zwiększeniu skuteczności Europolu i innymi właściwych organów UE;
- osiągnięciu lepszych wyników operacyjnych;

– umożliwieniu wszystkim państwom członkowskim, jak i instytucjom UE stosowania wspólnej metodologii w celu zwalczania poważnych przestępstw i przestępczości zorganizowanej w UE⁴².

Model ten cechował się przejściem od reaktywnych działań policyjnych do podejścia polegającego na rozwiązywaniu problemów w oparciu o analizy wywiadowcze. Według Brady’ego, europejski model wywiadu kryminalnego „określa, w jaki sposób UE może osiągnąć swe cele poprzez zapewnienie, że krajowe siły policyjne, analitycy Europolu zajmujący się wywiadem kryminalnym oraz szefowie policji jednoczą swe działania w obliczu wspólnych zagrożeń przestępczością”⁴³. Działania policyjne oparte na wsparciu wywiadowczym, stanowiące podstawę metodologii operacyjnej ujętej w omawianym modelu, były oparte na założeniu, że agencje i instytucje UE w ścisłej współpracy z państwami członkowskimi muszą przede wszystkim rozszerzyć swoją wiedzę o różnych aspektach przestępczości transgranicznej i międzynarodowej, a także opracować cykl wywiadowczy prowadzący do wzmocnienia zdolności operacyjnych⁴⁴.

Model europejskiego wywiadu kryminalnego został oparty na założeniu, że wyznaczanie celów i koordynacja procesów współpracy na szczeblu UE w zakresie zapobiegania, przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu i groźnej przestępczości zorganizowanej powinny być w pełni zależne od kluczowych produktów wywiadowczych, rozumianych jako rezultaty wdrożenia modelu działań policyjnych opartych na wsparciu wywiadowczym⁴⁵. Te kluczowe produkty wywiadowcze miały mieć postać ocen strategicznych i taktycznych, analiz ryzyka i profilowania zagrożeń. Wszystkie działania wywiadowcze powinny być wspierane przez wiedzę specjalistyczną i rozwiązania systemowe zapewniające gwarancję spójności funkcjonowania i jakości modelu wywiadu kryminalnego⁴⁶. W związku z tym, funkcjonowanie międzynarodowej współpracy policyjnej koordynowanej przez Europol miało na celu dostarczanie krajowym organom ścigania wsparcia wywiadowczego do celów analizy terroryzmu i przestępczości zorganizowanej.

Powyższe przykłady funkcjonowania węzłów współpracy wywiadowczej w głównych obszarach polityki bezpieczeństwa UE wskazują na rosnącą rolę doświadczenia instytucjonalnego, wzorcowych praktyk oraz rutynowych działań według ustalonych i sprawdzonych procedur w zakresie pozyskiwania, a nade wszystko gromadzenia i przetwarzania na poziomie unijnym informacji i danych pochodzących z rozproszonych źródeł: krajowych i międzynarodowych, zastrzeżonych i otwartych, pozyskiwaną w drodze klasycznej działalności agencjonalnej narodowych służb wywiadowczych, jak też wykorzystującej elektroniczne

środki i technologie dostępne na poziomie Unii Europejskiej. Rozsądny realizm pozwala dostrzec swoiste synergie powstające w myśl „logiki praktyczności”, tj. utrwalonych procedur i ustalonych kanałów przepływu informacji wspomagających politykę bezpieczeństwa w wymiarze antycypowania zagrożeń i wczesnego ostrzeżenia przed ich potencjalnymi przejawami. Dzięki temu zarządzanie bezpieczeństwem UE nie jest obciążone ryzykiem niepewności i obawą przed negatywnymi następstwami zmian w dynamicznie kształtującym się otoczeniu międzynarodowym. *Phronesis* jest swego rodzaju postawą „ubezpieczającą” politykę bezpieczeństwa UE dzięki możliwości zastosowania utrwalonych sposobów działania w sposób rutynowy, „bezrefleksyjny”, na podstawie ocen sytuacyjnych i analiz zagrożeń przygotowanych przez państwowych i unijnych interesariuszy.

Podsumowanie

Niniejszy tekst wprowadza do rozważań teoretycznych w dziedzinie stosunków międzynarodowych pojęcie *phronesis*, wykorzystując je do stworzenia koncepcji roztropnego realizmu jako perspektywy analizy współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego. Cechą roztropnego realizmu jest poszerzenie perspektywy poznawczej właściwej zarówno dla realizmu klasycznego, jak i strukturalnego. Roztropny realizm podkreśla znaczenie praktycznych umiejętności zarządzania strategicznymi zasobami w obszarze bezpieczeństwa przy wykorzystaniu ustalonych procedur, praktyk i rutynowych działań.

W odniesieniu do studiów wywiadowczych, roztropny realizm jest postawą poznawczą skupioną na zidentyfikowaniu i interpretacji pragmatyki polityki bezpieczeństwa narodowego postrzeganej w kontekście procedur i praktyk w zakresie gromadzenia, przetwarzania i analizowania informacji i danych o charakterze wywiadowczym służących wspieraniu procesów decyzyjnych w wymiarze bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw.

Analiza związku między współpracą wywiadowczą a politykami bezpieczeństwa Unii Europejskiej wskazuje na narodowe rezerwuary wiedzy i informacji dotyczących bezpieczeństwa i rozwoju, a jednocześnie na możliwość wykorzystania praktycznych rozwiązań tworzone w ramach zinstytucjonalizowanych struktur ponadnarodowych.

PRZYPISY

1 *Phronesis* może być także tłumaczone jako „rozsądek” (tak np. w przekładzie *Etyki nikomachejskiej* autorstwa Daniela Gromskiej, Warszawa 2000) oraz „wiedza praktyczna” lub „mądrość praktyczna”.

2 Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, VI 5. 1140 b 20.

- 3 Ibidem, VI 5. 1140 b 5.
- 4 Ibidem, VI 7. 1141 b 10, VI 8. 8. 1142 a 3.
- 5 Ibidem, VI 8. 1142 a 14.
- 6 B. Flyvbjerg, *Making Social Science Matter. Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*, Cambridge 2001, s. 109.
- 7 E. Adler, *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundations of International Relations*, London and New York 2005.
- 8 T. Hopf, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies*, Moscow, 1955 and 1999, Ithaca, NY 2002.
- 9 I. B. Neumann, „Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy”, *Millennium – Journal of International Studies* 2002, nr 3.
- 10 B. Flyvbjerg, op.cit., s. 166.
- 11 T.R. Schatzki, K. Knorr Cetina, E. von Savigny [red.], *The Practice Turn in Contemporary Theory*, London and New York 2001. W zbiorze tym znalazły się referaty wygłoszone na konferencji „Practices and Social Order” zorganizowanej przez Centrum Studiów Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Bielefeld w styczniu 1996 r.
- 12 Zob. A. Pitman, E. A. Kinsella [red.], *Phronesis As Professional Knowledge: Practical Wisdom in the Professions*, Rotterdam-Boston-Taipei 2012; E. Adler, V. Pouliot, *International Practices: Introduction and Framework*, [w:] E. Adler, V. Pouliot [red.], *International Practices*, Cambridge 2011, s. 3-4; J. Der Derian, *Critical Practices of International Relations: Selected Essays*, London 2009; L. Hansen, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, London 2008.
- 13 J. Mitzen, „Anchoring Europe’s Civilizing Identity: Habits, Capabilities and Ontological Security”, *Journal of European Public Policy*, 2006, nr 2, s. 271. W innym artykule autorka definiuje rutynę w następujący sposób: „Rutyny to wewnętrznie zaprogramowane kognitywne i behawioralne odpowiedzi na informacje lub bodźce”. J. Mitzen, „Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, *European Journal of International Relations*, 2006, nr 3, s. 346.
- 14 J. Mitzen, *Anchoring Europe’s Civilizing Identity...*, op.cit., s. 273.
- 15 J. Mitzen, *Ontological Security in World Politics...*, op.cit., s. 364-5.
- 16 Zob. T. Hopf, „Common-sense Constructivism and Hegemony in World Politics”, *International Organization*, 2013, nr 2, s. 318.
- 17 T. Hopf, „The Logic of Habit in International Relations”, *European Journal of International Relations*, 2010, nr 4, s. 553-555.
- 18 V. Pouliot, „The Logic of Practicality: A Theory of Practice of Security Communities”, *International Organization*, 2008, nr 2, s. 276. Por. V. Pouliot, *International Security in Practice. The Politics of NATO–Russia Diplomacy*, Cambridge 2010, roz. 2, szczególnie s. 27-38.
- 19 V. Pouliot, *The Logic of Practicality...*, op.cit., s. 278.
- 20 E. Adler, V. Pouliot, „International Practices”, *International Theory*, 2011, nr 1, s. 9-13.
- 21 Ibidem, s. 26.
- 22 Zob. Ch. Brown, *Practical Judgement in International Political Theory: Selected Essays*, London and New York 2010; Ch. Brown, „The ‘Practice Turn’, Phronesis and Classical Realism: Towards a Phronetic International Political Theory?”, *Millennium – Journal of International Studies*, 2012, nr 3, s. 439-56.

- 23 Ch. Brown, The 'Practice Turn'..., op.cit., s. 441–2.
- 24 Ibidem, s. 453.
- 25 Por. chociażby dzieła innego klasyka realizmu, Reinholda Niebuhra, w szczególności *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*, New York 1932. Zob. także: A. Lieven, *Realism and Progress. Niebuhr's Thought and Contemporary Challenges*, [w:] R. Harries, S. Platten [red.], *Reinhold Niebuhr and Contemporary Politics. God and Power*, Oxford and New York 2010, s. 174–8; M. Gismondi, *Ethics, Liberalism and Realism in International Relations*, London and New York 2008, s. 128–9.
- 26 D. C. Hendrickson, „In Defense of Realism. A Commentary on Just and Unjust Wars”, [w:] J. H. Rosenthal, Ch. Barry [red.], *Ethics & International Affairs. A Reader*, Washington, D.C. 2009, wyd. 3, s. 5.
- 27 Por. F. Berenskoetter, „Thinking about Power”, [w:] F. Berenskoetter, M. J. Williams [red.], *Power in World Politics*, London and New York 2007, s. 3–12. Zob. także T. Forsberg, „Power in International Relations: An Interdisciplinary Perspective”, [w:] Pami Aalto, Vilho Harle, Sami Moisio [red.], *International Studies. Interdisciplinary Approaches*, Basingstoke and New York 2011; A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- 28 Por. D. M. McCourt, „What's at Stake in the Historical Turn? Theory, Practice and Phronesis in International Relations”, *Millennium – Journal of International Studies*, 2012, nr 1, s. 38.
- 29 Zob. P. Gill, M. Phythian, *Intelligence in an Insecure World*, Cambridge, Malden, MA 2012, wyd. 2; P. Gill, S. Marrin, M. Phythian [red.], *Intelligence Theory. Key Questions and Debates*, London and New York 2009; J. Richards, *The Art and Science of Intelligence Analysis*, Oxford and New York 2010; A. Rolington, *Strategic Intelligence for the 21st Century. The Mosaic Method*, Oxford and New York 2013; P.F. Walsh, *Intelligence and Intelligence Analysis*, Abingdon and New York 2011; L. Scott, R.G. Hughes, M.S. Alexander [red.], *Intelligence and International Security. New Perspectives and Agendas*, Abingdon and New York 2012;
- 30 M. Phythian [red.], *Understanding the Intelligence Cycle*, Abingdon, New York 2013; S. Marrin, *Improving Intelligence Analysis. Bridging the Gap Between Scholarship and Practice*, Abingdon and New York 2011; Z. Grzegorzewski, *Stużby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013; F. Velasco, D. Navarro, R. Arcos [red.], *La inteligencia como disciplina científica*, Madrid–México, D.F. 2010; Th. Quiggin, *Seeing the Invisible: National Security Intelligence in an Uncertain Age*, Singapore 2007; K. Patton, *Sociocultural Intelligence: a New Discipline in Intelligence Studies*, London, New York 2010; J. Ransom Clark, *Intelligence and National Security: a Reference Handbook*, Westport, CT, 2007; B. Fischhoff, C. Chauvin [red.], *Intelligence Analysis: Behavioral and Social Scientific Foundations*, Washington, D.C. 2011; W.M. Hall, G. Citrenbaum, *Intelligence Analysis. How To Think In Complex Environments*, Santa Barbara, CA 2010; J. Moran, M. Phythian [red.], *Intelligence, Security and Policing Post-9/11: the UK's Response to the War on Terror*, Basingstoke, New York 2008; L. K. Johnson [red.], *Strategic Intelligence*, Westport, CT and London 2007; D. Kahn, „Intelligence Studies on the Continent”, *Intelligence and National Security*, 2008, nr 2.
- 31 Zob. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 176–9; A. Wojciuk, op.cit., roz. 1. Por. J. Mearsheimer, „Structural

- Realism”, [w:] T. Dunne, M. Kurki, S. Smith [red.], *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford 2013, wyd. 3.
- 32 M. Phythian, „Intelligence Theory and Theories of International Relations. Shared World or Separate Worlds?”, [w:] P. Gill, S. Marrin, M. Phythian [red.], op.cit.
- 33 Ibidem, s. 58-60.
- 34 Zob. A. Shulsky, G. Schmitt, *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Washington, DC 2002, wyd. 3, s. 159-164; D. Munton, „Intelligence Cooperation Meets International Studies Theory: Explaining Canadian Operations in Castro’s Cuba”, [w:] L. Scott, R.G. Hughes, M.S. Alexander [red.], op.cit., s. 120-6; A.S. Hulnick, „Intelligence Theory: Seeking Better Models”, [w:] M. Phythian [red.] *Understanding the Intelligence Cycle*, Abingdon and New York 2013, s. 149-152.
- 35 Art. 20 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej. Zob. Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* C 326 z 26 października 2012 r., s. 28-29.
- 36 Art. 42 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej. Zob. Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* C 326 z 26 października 2012 r., s. 38.
- 37 Art. 67 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Zob. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* C 326 z 26 października 2012 r., s. 73.
- 38 Zob. R. Zięba, *Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Warszawa 2007; I. Słomczyńska, *Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony. Uwarunkowania – struktury – funkcjonowanie*, Lublin 2007; C.T. Szyjko, *Kształtowanie bezpieczeństwa europejskiego. Wybrane problemy instytucjonalno-prawne*, Warszawa 2008; A. Ciupiński, *Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej Geneza, rozwój, funkcjonowanie*, Warszawa 2013; J. Peterson, H. Sjursen, *A Common Foreign Policy for Europe? Competing Visions of the CFSP*, London, New York 1998; J. Haaland Matlary, *European Union Security Dynamics. In the New National Interest*, Basingstoke and New York 2009.
- 39 Szerzej: A. Gruszczak, „Centrum Analizy Wywiadowczej Unii Europejskiej i jego rola w strategii bezpieczeństwa UE”, [w:] R. Kłosowicz, B. Szlachta, J. J. Węc [red.], *Dylematy strategiczne XXI wieku*, Kraków 2013, s. 274-83.
- 40 B. Müller-Wille, „The Effect of International Terrorism on EU Intelligence Cooperation”, *Journal of Common Market Studies*, 2008, nr 1, s. 60; A.D.M. Svendsen, „On a ‘Continuum with Expansion’? Intelligence Cooperation in Europe in the Early Twenty-first Century”, *Journal of Contemporary European Research*, 2011, nr 4, s. 528-33.
- 41 W szczególności chodzi o decyzję Rady z dnia 6 kwietnia 2009 r. ustanawiającą Europejski Urząd Policji (Europol), *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej*, L 121 z 15 maja 2009 r., s. 37.
- 42 UK Presidency, *A European Criminal Intelligence Model*, s. 1, http://www.eulex-kosovo.eu/training/police/PoliceTraining/CRIMINAL_INTELLIGENCE/DOCUMENTS/2.pdf, dostęp 14 września 2013.
- 43 H. Brady, „Europol and the European Criminal Intelligence Model: A Non-state Response to Organized Crime”, *Policing*, 2008, nr 1, s. 106.

- 44 A. Nunzi, „Exchange of Information and Intelligence Among Law Enforcement Authorities a European Union Perspective”, *Revue internationale de droit pénal*, 2007, nr 1, s. 148.
- 45 Zob. O. Bures, *EU Counterterrorism Policy: a Paper Tiger?*, Farnham, Burlington 2011; J. Argomaniz, *The EU and Counter-Terrorism. Politics, Polity and Policies after 9/11*, London, New York 2011; R. Bossong, *The Evolution of EU Counter-Terrorism. European Security Policy after 9/11*, London and New York 2013.
- 46 T. Safjański, *Europejskie Biuro Policji Europol. Geneza. Główne aspekty działania. Perspektywy rozwoju*, Warszawa 2009, s. 263-64.